

MEKTÛBÂT-I İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN ARAPÇA NÜSHASINDA BİR TERCÜME HATASI VE 'ÖNEMİ'

A MISTAKE IN TRANSLATION IN THE ARABIC VERSION OF MAKTÛBÂT-I İMÂM-I
RABBÂNÎ AND ITS 'SIGNIFICANCE'

MEHMET ATALAY

DOC. DR., İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DİN PSİKOLOJİSİ ANABİLİM DALI
ASSOCIATE PROFESSOR, UNIVERSITY OF ISTANBUL FACULTY OF THEOLOGY, DEPARTMENT OF
PSYCHOLOGY OF RELIGION

atalalay@yahoo.com

 <https://orcid.org/0000-0002-4100-9234>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.27>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
22 Eylül / September 2019

Kabul Tarihi / Accepted
18 Aralık / December 2019

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Atalay, Mehmet, "Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî'nin Arapça Nüshasında Bir Tercüme Hatası ve 'Önemi' [A Mistake in Translation in The Arabic Version of Maktûbât-ı İmâm-ı Rabbânî and Its 'Significance']". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 6/11 (Aralık/December 2019): 769-794.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.

For Permissions
ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

MEKTÛBÂT-I İMÂM-I RABBÂNÎNİN ARAPÇA NÜSHASINDA BİR TERCÜME HATASI VE ‘ÖNEMİ’

Öz

İmam Rabbani Ahmed Farukî Serhendi, bütün temel İslami ilimlere büyük katkılar sağlamış son derece önemli bir âlim-sufi simadır. Etkisi günümüze kadar sürmüş ve –görünene göre– istikbalde de sürecek olan İmam Rabbani, kendi dönemine dek İslam tarihi boyunca İslami literatürde birikmiş büyük problematikleri nihai çözümler(i)ne kavuşturmuş hem alim hem de sufi olan bir simadır. İmam Rabbani büyük dini-manevi işlevinin bir ifadesi demek olan müceddid-i elf-i sâni unvanını büyük eseri ve şaheseri *Mektûbât*’ı ile kazanmıştır. Diğer bir deyişle, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî* onun büyük dini-manevi işlev ve hizmetinin en somut kaydı ve göstergesidir. İmam Rabbani’nin bu büyük dini-manevi işlevi icra etmede sergilediği yetenek, aslında, tâli İslami metinlerden de istifade ederek temel İslami metinleri anlama ve onlara nüfuz etmede gösterdiği yetenek olarak da tarif/tasvir edilebilir. Bütün İslam dünyasında yaygın bir etki gücüne sahip İmam Rabbani’nin dini-manevi işlevini ya da temel İslami metinleri (Kur’an ve Hadis) anlama ve onlara nüfuz etme yeteneğini sergilediği ve aslı Farsça olan büyük eseri *Mektûbât*; 100 yılı aşkın bir süre önce Kazanlı Muhammed Murad Minzelevî tarafından Arapçaya çevrilmiş ve bu Arapça çeviri özellikle Türk-İslam dünyasında yaygınlık kazanmıştır. Ancak, *Mektûbât*’ın Arapça tercüme nüshasında bir çeviri hatası vardır ki İmam Rabbani’nin dini-manevi tecdid işlevine tamamen zıt ya da aykırı bir istikamet işaretlemektedir. Öte yandan, *Mektûbât*’ın aksi takdirde (ya da bu hata dışında) son derece başarılı olan bu Arapça tercüme nüshasındaki hatanın nasıl tezahür etmiş olabileceğine yoğunlaşılması, İmam Rabbani’nin dini-manevi işlevinin kategorik anlamda biraz daha sarahat kazanmasına yardımcı olucu mahiyettedir.

Özet

İmam Rabbani Ahmed Farukî Serhendi, bütün temel İslami ilimlere büyük katkılar sağlamış son derece önemli bir âlim-sufi simadır. Etkisi günümüze kadar sürmüş ve –görünene göre– istikbalde de sürecek olan İmam Rabbani, kendi dönemine dek İslam tarihi boyunca İslami literatürde birikmiş büyük problematikleri nihai çözümler(i)ne kavuşturmuş hem alim hem de sufi olan bir simadır. Hem özellikle Türkiye başta olmak üzere İslam dünyasında hem de Batıda İmam Rabbani ve *Mektûbât*’ı üzerine yapılan araştırmalar bir âlim ve sufi olarak onun ve eserinin öneminin giderek artan bir şekilde tasrih edilmesine yardımcı olmaktadır.

Müceddid-i elf-i sâni yani Hicri ikinci bin yılın müceddidi unvanı ile mücehhez ve maruf İmam Rabbani’nin büyük dini-manevi işlevine baktığımızda ıslahatçılığı, sufi zümre ile âlim zümreleri birbirine yaklaştırması, bu iki zümrenin yaklaşımlarının arasında telif etmesi bariz olarak dikkat çekmektedir.

İmam Rabbani büyük dini-manevi işlevinin bir ifadesi demek olan müceddid-i elf-i sâni unvanını büyük eseri ve şaheseri *Mektûbât*’ı ile kazanmıştır. Diğer bir deyişle, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî* onun büyük dini-manevi işlev ve hizmetinin en somut kaydı ve göstergesidir. İmam Rabbani’nin bu büyük dini-manevi işlevi icra etmede sergilediği yetenek, aslında, tâli İslami metinlerden de istifade ederek temel İslami metinleri anlama ve onlara nüfuz etmede gösterdiği yetenek olarak da tarif/tasvir edilebilir.

Bütün İslam dünyasında yaygın bir etki gücüne sahip İmam Rabbani’nin büyük dini-manevi işlevini ya da temel İslami metinleri (Kur’an ve Hadis) anlama ve onlara nüfuz etme yeteneğini sergilediği ve aslı Farsça olan büyük eseri *Mektûbât*, 100 yılı aşkın bir süre önce Kazanlı Muhammed Murad Minzelevî tarafından Arapçaya çevrilmiş ve bu Arapça çeviri özellikle Türk-İslam dünyasında yaygınlık kazanmıştır. Çeviri haddi zatında önemli bir çalışmadır ve önemli bir işlev taşımaktadır. Zira günümüzde *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî* İslam dünyasının geniş coğrafyalarına bu çeviri ile ulaşmış bulunmaktadır. Bu sonucu değerlendirirken Farsçanın İslam

dünyasındaki etkisini ve yaygınlığını modern zamanlar itibarıyla yitirmiş olduğu gerçeğini de dikkate almak gerekmektedir. Klasik anlamda Farsça genel olarak İslam dünyasında ağırlıklı ölçüde bir sanat dili olarak algılandığına da bu dil ile son derece etkin ve önemli eserler yazılmıştır. İmam Rabbani'nin *Mektûbât*'ı da bu eserlerdendir. Ayrıca bu kitabın Farsça ile yazılmış olması, İmam Rabbani'nin içinde yaşadığı devletin resmi dilinin Farsça olması ile kolayca açıklanabilmektedir. Yanısıra, bir başına bu kitap Farsça ile de etkin ve girift bilimsel eserler yazılabildiğinin açık kanıtıdır. Kendi orijinal diliyle (Farsça) *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî* normal olarak Güney Asya coğrafyasında yaygın olarak okunabilen/okutulabilen bir kitap olması beklenirdi. Ancak Farsça modern zamanlar itibarıyla eski geçerlilik ve yaygınlığını kaybettiğinden bu coğrafyanın önemli bir kısmı itibarıyla da *Mektûbât* 'tedavül gücü'nü kaybetmeye yüz tutmuştur. Öte yandan, İslam dünyasında geleneksel anlamda dinbilim dili Arapça olduğundan dolayı *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî* de kendi orijinal dili Farsça ile değil de Arapça ile bu dünyada geniş ölçekli bir yaygınlık kazanmıştır.

Ancak, *Mektûbât*'ın Arapça tercüme nüshasında bir çeviri hatası vardır ki İmam Rabbani'nin büyük dini-manevi tecdid işlevine tamamen zıt ya da aykırı bir istikamet işaretlemektedir. Öte yandan, *Mektûbât*'ın aksi takdirde (ya da bu hata dışında) son derece başarılı olan bu Arapça tercüme nüshasındaki hatanın nasıl tezahür etmiş olabileceğine yoğunlaşılması, İmam Rabbani'nin büyük dini-manevi işlevinin kategorik anlamda biraz daha sarahat kazanmasına yardımcı olucu mahiyettedir. Sözkonusu hatanın bulunduğu ibare, düzeltilmiş haliyle, İmam Rabbani'nin düşünce ve mirasının özet/aksiyomatik bir ifadesi olması itibarıyla önem arz ederken bu ibare hatalı haliyle de –bu kez– İmam Rabbani'nin düşünce ve mirasının doğal olarak özet/aksiyomatik anlamda zıttına tekabül etmektedir.

'Arapça *Mektûbât*'ın değerli mütercimi bu hataya, genel anlamda klasik sufi telakkilere kapılarak bir anlık gafletle farkında olmaksızın sürüklenmiş olmalıdır. Sözkonusu hata, manevi eğitim ya da manevi gelişim olmaksızın eda edilen temel ibadetlerin uhrevi anlamda kurtuluş vesilesi olmadığı yönünde anlam veren bir ibarede sadece bir nefy edâtı ile ortaya çıkmaktadır. Hatasız haliyle, yani *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*'nin Farsça orijinalindeki sahîh haliyle bu ibarenin anlamı; manevi eğitim ya da gelişim olmaksızın da eda edilen temel ibadetlerin uhrevi anlamda kurtuluş vesilesi olduğu yönündedir.

Murad Minzelevî'nin *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*'yi Farsça orijinal dilinden Arapça tercüme ettiği zamandan bu yana yaklaşık 120 yıl boyunca fark edilememiş bu hata, sıradan bir hata olmayıp hem genel anlamda klasik ikincil İslami literatür hem de özel anlamda klasik İslami-sufi literatür açısından önemli bir keşif niteliği taşımaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki klasik İslami ilimlerde Şeriat–Tasavvuf dikotomisi özellikle din psikolojisi gibi çağdaş sosyal bilimsel din araştırmaları disiplinlerindeki dindarlık (religiosity)–maneviyat (spirituality) dikotomisine tekabül etmektedir. Elbette ki çağdaş sosyalbilimsel din araştırmaları disiplinlerinin literatürü, İslami ilimler literatürü kadar geniş ve zengin değildir ve bu sebeple İslami ilim literatüründen istifadeye açık ve hatta muhtaçtır. Şu halde, bu makalenin odak noktaya aldığı buluş ya da Arapça *Mektûbât*'daki tercüme hatası, din psikolojisi gibi çağdaş sosyal bilimsel din araştırmaları disiplinleri açısından da önemli bir keşif olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, İmam Rabbani, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, Müceddid-i Elf-i Sâni, Murad Minzelevî, Arapça *Mektûbât*'daki Tercüme Hatası.

A MISTAKE IN TRANSLATION IN THE ARABIC VERSION OF MAKTÛBÂT-I İMÂM-I RABBÂNÎ AND ITS 'SIGNIFICANCE'

Abstract

İmâm Rabbânî al-Fârûqî al-Sirhîndî is an extremely important scholar-sufi figure

who made great contributions to all essential Islamic sciences (disciplines). Imām Rabbānī, whose influence lasted until present day and –apparently– will continue in the future, is both a scholar and a sufi who resolved big issues which accumulated in the Islamic literature throughout the history of Islam until the era in which he lived.

Imām Rabbānī won the title Mudjaddid Alf Thānī, which is indicative of his religious-spiritual function and impact, through his great work and masterpiece *Maktūbāt-i Imām-i Rabbānī*. In other words, *Maktūbāt* is the most tangible registry and indication of his great religious-spiritual function and influence. Imām Rabbānī's talent that he employed in laying out this great religious-spiritual function, in fact, can also be defined/described as the talent that he employed in understanding and getting into the essential Islamic literature.

With his widespread influence in the whole Muslim world, Imām Rabbānī projected his great religious-spiritual function or his talent in understanding and getting into essential Islamic texts (i.e., Quran, and the corpus of Hadith) in his hefty work which is shortly called *Maktūbāt*. This work, which was originally written in Persian, was translated into Arabic language over a hundred years ago, and acquired widespread acceptance especially in the Turkish-speaking parts of the Muslim world.

However, there is a translational error in the Arabic version of *Maktūbāt* which points to a direction completely against, or contrary to Imām Rabbānī's great religious-spiritual function and mission. On the other hand, focusing on how this mistake came about in the Arabic translational version of *Maktūbāt*, which is otherwise (or with this mistake being ruled out) known as a highly successful translation; could constitute a little more clarifying of Imām Rabbānī's great religious-spiritual function and mission. The revered translator of the Arabic *Maktūbāt* must have been dragged into this mistake under the influence of the general discourses of the sufi literature, without realizing the abnormality of his wording due to an instant heedlessness.

Summary

Imām Rabbānī al-Fārūqī al-Sirhindī is an extremely important scholar-sufi figure who made great contributions to all essential Islamic sciences (disciplines). Imām Rabbānī, whose influence lasted until present day and –apparently– will continue in the future, is both a scholar and a sufi who resolved the big issues which accumulated in the Islamic literature throughout the history of Islam until the era in which he lived. Research done on Imām Rabbānī and his *Maktūbāt* both in the Muslim world especially in Turkey and the West, gradually helps to clarify his importance as a scholar and sufi.

When looking into the religious-spiritual function and impact of Imām Rabbānī, who is equipped with the title of –and known as– Mudjaddid Alf Thānī, i.e., the Renewer of the Second Islamic millennium, the following aspects of his life-time work will perceptibly catch the mind: his reformism, his approximation of scholars and sufis, and his compromising between their approaches.

Imām Rabbānī won the title Mudjaddid Alf Thānī, which is indicative of his religious-spiritual function and impact, through his great work and masterpiece *Maktūbāt-i Imām-i Rabbānī*. In other words, *Maktūbāt* is the most tangible registry and indication of his great religious-spiritual function and influence. Imām Rabbānī's talent that he employed in laying out this great religious-spiritual function, in fact, can also be defined/described as the talent that he employed in understanding and getting into the essential Islamic literature.

With his widespread influence in the whole Muslim world, Imām Rabbānī projected his great religious-spiritual function or his talent in understanding and getting into essential Islamic texts (i.e., Quran, and the corpus of Hadith) in his hefty work which is shortly called *Maktūbāt*. This work, which was originally written in Persian, was translated into Arabic language over a hundred years ago, and acquired widespread

acceptance especially in the Turkish-speaking parts of the Muslim world. The translation itself is an important work and thus has an important function. Because it is the Arabic *Maktûbât-i İmâm Rabbânî* that has reached out to the whole Muslim world today. In the context of evaluating this result, the fact that Persian in modern times has lost its effect and wide-range usage in the Muslim world needs to be taken into account. Although Persian in a classical sense was perceived as an artistic language, there were extremely effective and important works written in this language. İmâm Rabbânî's *Maktûbât* is actually one of those works. Moreover, the fact that this book was written in Persian can easily be explained by the fact that the official language of the country in which İmâm Rabbânî lived was Persian. Also, this book by itself is the open proof that it was definitely possible to write an influential and elaborate book in Persian. One would normally expect that *Maktûbât* with its original language would be a book that is studied extensively in South Asia. However, as Persian lost its wide-range prevalence in modern times, original Persian *Maktûbât* began to lose its 'circulation capacity' in terms of large parts of this world. On the other hand, since the traditional language of Islamic disciplines in the Muslim world was Arabic, *Maktûbât-i İmâm Rabbânî* became widespread through Arabic translation instead of its original, which was written in Persian language.

However, there is a translational error in the Arabic version of *Maktûbât* which points to a direction completely against, or contrary to İmâm Rabbânî's great religious-spiritual function and mission. On the other hand, focusing on how this mistake came about in the Arabic translational version of *Maktûbât*, which is otherwise (or with this mistake being ruled out) known as a highly successful translation; could constitute a little more clarifying of İmâm Rabbânî's great religious-spiritual function and mission. Whereas the clause in which the error took place, with corrected version, is important in that it lays out a concise/axiomatic expression, the same clause without being corrected corresponds to the concise/axiomatic opposite of the thought and legacy of İmâm Rabbânî.

The revered translator of the Arabic *Maktûbât* must have been dragged into this mistake under the influence of the general discourses of the sufi literature, without realizing the abnormality of his wording due to an instant heedlessness. The error comes about in a clause, which puts forth the meaning that the essential religious deeds being performed without spiritual education or development do not constitute a means of salvation, just because of a negation letter (*lâ*). The clause devoid of the error, that is, in its correct form as it is in the Persian *Maktûbât-i İmâm Rabbânî*; means that the essential Islamic deeds even when performed without spiritual education or development also become a means of salvation.

This error, which from the time Murad Minzelevî did translate *Maktûbât-i İmâm Rabbânî* into Arabic until now has not been spotted for about 120 years, is not an ordinary or typical mistake; on the contrary, it amounts to an important discovery in terms of both classical secondary Islamic literature and classical Sufi literature. Furthermore, it should be noted that the dichotomy of Sharia-Taşawwuf (Sufism) in the Islamic disciplines corresponds to the dichotomy of religiosity-spirituality in the contemporary social scientific disciplines of religion such as psychology of religion. Since the literature of the contemporary social scientific disciplines of religion is certainly not as vast and rich as the literature of Islamic disciplines, it is open to, and, as a matter of fact, it needs the benefits stemming or being harvested from the Islamic literature. Thus, the translational error which is the focal point of this essay becomes an important discovery in terms of the contemporary social scientific discipline of religion such as psychology of religion.

Keywords : Psychology of Religion, İmâm Rabbânî, *Maktûbât-i İmâm-i Rabbânî*, Mujaddid-i Alf-i Thâni, Murad Minzelevî, Arabic *Maktûbât*, The Translational Mistake in the Arabic *Maktûbât*.

GİRİŞ

İmam Rabbani Ahmed Farukî Serhendi (1564-1624) İslam tarihinde bütün İslami ilimlere ilişkin ıslahatçılığı ile meşhur olmuş ve sufi zümre ile ulema zümresinin görüş ve yaklaşımlarını birbirine yaklaştırıp telif etmiş son derece önemli bir âlim-sufi simadır. Olgunluk yıllarını Hicri ikinci bin yılın başlarında yaşamış olan İmam Rabbani, büyük dini-manevi önem ve işleviyle Müceddid-i Elf-i Sâni yani Hicri İkinci Bin Yılın Müceddidi unvanını bihakkın kazanmış hem yetkin bir âlim hem de yetkin bir sufi simadır.¹

Aile soyağacı Hz. Ömer'e dek uzanan İmam Rabbani'nin² büyük dini-manevi işleviyle alakalı olarak yazılı kaynaklarda zikredilen özet ifadeler birbiriyle alakalı olduğu gibi aynı zamanda birbirini çağrıştırmalı mahiyettedir. İmam Rabbani'nin biyografisine ve mücadelesine baktığımızda büyük dini-manevi işlev ve etkisini ifadelendirme bağlamında –başkaca birçok husus yanında– özellikle iki husus dikkati çekmektedir: (1) Bütün temel İslami ilimlere ilişkin ıslahatçılığı ve bidatlerle mücadelesi,³ (2) Şeriat âlimleri ile sufilerin yaklaşımları arasını telif etmesi ve tasavvufa mütenazır –ve bitişik– olmak üzere daima Şeriatı incelemesi.⁴

“Şeriatın üç cüzü vardır: ilim, amel ve ihlas. Bu üç cüzün her biri tahakkuk etmedikçe Şeriat da tahakkuk etmiş olmaz. Şeriat tahakkuk ettiğindeyse Hakk *subhanehu ve teâlâ*'nın rızası hasıl olur ki bu rıza bütün dünyevi ve uhrevi saadetlerin üstündedir”⁵ diyen İmam Rabbani klasik İslami-tasavvufi

¹ İmam Rabbani hakkında ulusal ve uluslararası düzeyde giderek gelişen bir literatür sözkonusudur. Bu bağlamda, İmam Rabbani, eserleri ve özellikle büyük eseri *Mektûbât-ı* ve dolayısıyla büyük dini-manevi işlevine dair olmak üzere aşağıdaki çalışmaların zikredilmesi önemlidir: Yohanan Friedmann, *Shaykh Ahmad Sirhindi: An Outline of His Thought and a Study of His Image in the Eyes of Posterity* (New Delhi: Oxford University Press, 2000); J. G. J. ter Haar, *Followers and Heir of the Prophet: Shaykh Ahmad Sirhindi (1564-1624) as Mystic* (Leiden: Het Oosters Instituut, 1992); Arthur Buehler, *Sufi Heirs of the Prophet: The Rise of the Mediating Sufi Shaykh* (Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1998); Arthur Buehler, *Revealed Grace: The Juristic Sufism of Ahmad Sirhindi (1564-1624)*, (Louisville, KY: Fons Vitae, 2011); Muhammed Abdul Haq Ansari, *Sufism and Shariah* (London: The Islamic Foundation, 1986); Ethem Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî: Hareketi ve Tesirleri* (İstanbul: Erkam, 1999); Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi: Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005).

² Bk.: Muhammad Ma'sud Ahmad, *The Influence of Shaykh Ahmad Sirhindi on Dr. Muhammad Iqbal*, translated from Urdu by Azimi F. M. Shaykh, (Karachi, Pakistan: Idara-i Masudiyya, 1996), 10.

³ İmam Rabbani'nin biyografisine ve özellikle bidatlerle mücadelesi konusunda özlü bilgi için şu çalışmaya bk.: Ethem Cebecioğlu, “İmâm-ı Rabbani ve Mektûbât-ı,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1996), 35/193-241.

⁴ İmam Rabbani hakkında yukarıda zikrettiğimiz ulusal ve uluslararası çalışmalara ilave olarak şu çalışmalara bk.: Hayrettin Karaman, *İmâm-ı Rabbânî ve İslâm Tasavvufu* (İstanbul: İklim, 1987); Arthur Buehler, “Shariat and 'Ulama in Ahmad Sirhindi's Collected Letters,” in *Die Welt des Islams*, 43/3, (2003), 309-320.

⁵ İmam Rabbani, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, mukaddime, tashih ve ta'lik: Muhammed Eyyüb Gencî, (Farsça orijinal metin, 3 cild, 2 mücellid. Zahidan, İran: yy.,1424), 1/36, 148. Bu makalede *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*'nin daha okunaklı olması hasebiyle Zahidan (İran) nüshasını kullanacak, ancak, Nur Ahmed nüshasıyla mukayese kolaylığı sağlamak için de atıflarda *cilt* (mek-

literatürde zâhiri ilim olarak belirlenen Kelam (Akâid) ve Fıkıh ilimlerini Tasavvuf bilgi ve uygulamasına daima öncelemektedir.⁶ İmam Rabbani'nin büyük dini-manevi işlevini kategorik olarak ifadelendiren önemli (ve belki de en önemli) niteliği, Şeriat âlimleriyle sufileri birbirlerine yaklaştırması, bu iki grubun (molla ve sufi) görüş ve yaklaşımlarını telif etmesidir; ki İmam Rabbani bu niteliğini bizzat kendisi 'köprü, birleştirici unsur' anlamına gelen 'sıla' kavramıyla ifade eder: "Allah'a hamdolsun ki beni iki deniz arasında sila ve iki grup arasında ıslah edici kıldı."⁷

İmam Rabbani'nin bir diğer âlim-sufi sima olarak Muhyiddin İbn-i Arabî'nin (vef. 1240) vahdet-i vücûd nazariyesine karşı vahdet-i şühûd nazariyesini geliştirmesi de sözkonusu iki grubun görüş ve yaklaşımlarını telif etme çaba ve niteliği kapsamında değerlendirilebilir.⁸ Zira aksiyomatik anlamda 'Hemi üst' (her şey O'dur) sözüyle ifade edilen vahdet-i vücûda nisbetle 'Hemi ez üst' (her şey O'ndandır) sözüyle ifade edilen vahdet-i şühûd nazariyesi,⁹ tasavvufi nitelik ve karakter taşıdığı gibi Şeriat âlimlerinin ya da Şeriatın bir bileşeni olarak zâhiri ilim âlimlerinin görüş ve yaklaşımlarına tamamen uygundur.¹⁰

İmam Rabbani'nin büyük dini-manevi işlev ve etkisi ile ilgili olarak yukarıda temas ettiğimiz hususları özlü olarak kapsayan şu özgün muhasebeyi vermek isabetli olacaktır: İmam Rabbani,

"a) Tasavvufun temiz kaynağını, ruhbanlık ve felsefe sapıklıklarından sızmış olan kir ve pisliklerden temizleyip sağlam ve köklü İslâm tasavvufunu getirdi

b) Halk arasına yayılmış ve orada revaç bulmuş ne kadar cahiliye âdet ve merasimi varsa bunların hepsine amansız bir muhalefet bayrağı açtı. Bey'at (kendisine yeminle bağlanma) ve irşâd sistemi yardımıyla şeriata uyma konusunda canlı bir hareket meydana getirdi. Onun terbiyesinde yetişmiş binlerce üye, Hindistan ve Orta Asya'yı karış karış

tup) / sayfa düzenini muhafaza edeceğiz.

⁶ Örnek olarak bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 3 (17)/378, 382.

⁷ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 2 (6)/ 27.

⁸ Vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd nazariyeleriyle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk.: Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî*, 88-107; Cavit Sunar, *İmam Rabbani-İbn Arabî: Vahdet-i Şühûd - Vahdet-i Vücûd Meselesi* (Ankara: Resimli Posta Matbaası, 1960); Abdullah Kartal, "İmâm-ı Rabbânî'nin Vahdet-i Vücûd Eleştirisi ve Tarihsel Arka planı," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2, (2005), 59-80.

⁹ Bk.: Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 297.

¹⁰ Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (287)/668; 3 (26)/412; 1 (266)/558.

dolaşarak insanların ahlâk ve akîdelerini düzeltmek için ellerinden gelen her gayreti sarf ettiler.”¹¹

İmam Rabbani'nin büyük dini-manevi işlevini kategorik olarak tasvir/ tarif eden hususlar olarak 'sıla' olma özelliği, daima Şeriatı ya da Şeriatın zâhiri ilim kabilinden bileşenleri demek olan Kelam (Akâid) ve Fıkıh ilimlerini öncelemesi; onun külliyatını ve özellikle büyük eseri *Mektûbât*'ını okur ve çalışırken bir miyar ve işaret taşı olarak algılanabilir. Bazı akademisyenlerce *Mektûbât*'ın edebi değerinin pek yüksek bulunmaması,¹² İmam Rabbani'nin Şeriatı ya da Şeriat ilimlerinden Kelam ve Fıkhı öncelemesi gerçeğiyle kısmen bağlantılıdır diye düşünülebilir. *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî* sıra dışı bir kitaptır, bütün temel İslami ilimlere ilişkindir ve İmam Rabbani'nin bu kitapta yükselttiği tasavvuf anlayışı doğal olarak 'fikhî tasavvuf' olarak adlandırılmaktadır.¹³

Bu çalışmada sergilemeye çalıştığımız temel bir bulgu olarak eklemek gerekirse: Aslı Farsça hatta 17. yüzyıl Hindistan Farsçasıyla yazılmış olan *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*'nin Kazanlı Muhammed Murad Minzelevî (vef. 1933) tarafından yapılan ve 1899 yılında Mekke'de tab' edilen Arapça tercümesine baktığımız ve bu tercüme çalıştığımızda bir mektupta geçen bir ifadede önemli bir tercüme hatası görülmektedir.¹⁴ Bu tercüme hatasının bulunduğu ifade, ancak dikkatle ve derinlemesine bakıldığında hiçbir şekilde İmam Rabbani'nin genel düşüncesiyle uyumlu olmayan bir ifade olduğu anlaşılabilir türdendir. Diğer bir söyleyişle, düzeltilmiş haliyle bu ifade, İmam Rabbani'nin büyük dini-manevi işlev ve vazifesinin temel karakterini kategorik olarak özetlerken düzeltilmemiş hali onun mücadele, tadil ve tashih ettiği klasik sufi yaklaşım ve temayülleri kategorik olarak özetlemiş olmaktadır. Bir tercüme hatasından hareket edilerek İmam Rabbani ve onun –küçük hacimli diğer eserlerini de önemli ölçekte kapsadığı söylenebilecek olan– büyük eseri *Mektûbât* hakkında aksiyomatik düzeyde tanıtıcı bir formülasyona ulaşılabilecektir. Doğrudan doğruya bu tercüme hatasını serdetmezden önce sözkonusu hatanın (ve bu hatanın “önemi”nin)

¹¹ Karaman, *İmâm-ı Rabbani ve İslâm Tasavvufu*, 55.

¹² Bk.: Hamid Algar, “İmâm-ı Rabbânî,” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/194-199. *Mektûbât*'da kullanılan üslûbu 'girift, zor ve geçirimsiz (*opaque*)' bulan bir başka akademisyen için bk.: Simon Digby, “Review of *Shaykh Ahmad Sirhindi: An Outline of His Thought and A Study of His Image in the Eyes of Posterity by Yohanan Friedmann*,” in *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 38/1 (1975), 177-179.

¹³ Bk.: Buehler, *Revealed Grace*, 1-99.

¹⁴ Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (276)/627.

tasrih edilmesine yardımcı mahiyette biraz hazırlık bilgisi vermekte fayda vardır.

1. İMAM RABBANİ ve DÜŞÜNCESİ

İslami ilim ve tasavvuf tarihinde müstesna bir konuma sahip olan İmam Rabbani Ahmed Farukî Serhendi,¹⁵ geleneksel zâhiri ilim-bâtını ilim tasnifi itibarıyla Şeriat ilimlerinin zâhiri ilim kapsamına dahil olan kısmına (Kelam [Akâid], Fıkıh) önem verdiği kadar bâtını ilim kapsamına dahil olan kısmına (Tasavvuf) da azami önem veren ve hem âlim hem de sufi olan bir simadır. “Şer’î mükellefiyetler hem kalıba [maddi, fiziksel beden] hem de kalbe yöneliktir”¹⁶ diyen İmam Rabbani her konuda Hz. Peygamber’e tâbi olmayı son derece önemser: “Bizim için Şeriatın sahibine [Hz. Peygamber] *aleyhi ve alâ âlihi’s-salâtu ve’s-selâm* tâbi olmaya denk olabilecek hiçbir fayda sözkonusu değildir.”¹⁷ “Sufiyye yolundan ilim ve amel anlamında hasıl olan menfaat; Kelami-istidlalî olan bilgilerin keşfi’ye dönüşmesi, amelleri edada tam bir kolaylığın meydana gelmesi ve nefis ve şeytan tarafından kaynaklanan tembelliğin zâil olmasıdır”¹⁸ diyen ve Şeriat ile tasavvufi-manevi eğitimi birbirinden ayrı şeyler olarak görmeyen İmam Rabbani¹⁹ zâhiri ilim-bâtını ilim tasnifi itibarıyla Şeriatın zâhiri ilim kısmı ile bâtını ilim kısmına azami önem verir; şu kadar var ki zâhiri ilim bâtını ilme nisbetle öncelik taşır.²⁰

“Sufiyye yolu gerçekte Şeriatın ayrı olmayıp Şer’î ilimlere hizmetçidir”²¹ diyen İmam Rabbani’ye göre ulema ile sufiyyenin üzerinde ihtilaf ettiği herhangi bir meselede ulemanın görüş ve yaklaşımlarını tercih etmek gerekir, zira dikkatle tetkik edildiğinde gerçek ve doğru yaklaşımın onların canibinde olduğu görülecektir.²² “Şeriat her vakit ve her halde lazımdır; herkes de Şeriatın hükümlerini yerine getirmeye muhtaçtır”²³ diyen İmam

¹⁵ ‘İmâm-ı Rabbânî’ ifadesi, Ahmed Farukî Serhendi (Şeyh Ahmed) için alem haline gelmiştir. İlginç bir not olarak kaydetmek gerekirse, bizzat İmam Rabbani’nin bu ifadeyi bir başka âlim-sufi sima (Hâce Yusuf Hemedâni) için kullandığı yer olarak bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (211)/411.

¹⁶ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (172)/351.

¹⁷ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (266)/588.

¹⁸ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (59)/192.

¹⁹ (“*Ne ân ki şeriat emrî-yi diğer-est ve tarikat ve hakikat diğer*”): Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (57)/187. Konuyla alakalı olarak ayrıca şu makaleye de bakılabilir: Arthur Buehler, “Translation Issues in Ahmad Sirhindi’s *Maktûbât*: Why Shari’a is a lot more than just ‘Islamic Law,’” *Oriente Moderno*, (2012), (2)/311-321.

²⁰ Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (266)/589; 1 (36)/148-150; 1 (59)/189-192; 1 (237)/474-475; 1 (177)/357; 1 (71)/210; 3 (17)/364-384.

²¹ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (210)/409.

²² Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (266)/575-6.

²³ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 2 (50)/175.

Rabbani, Şeriat ile hakikat ya da Şeriat ile sistemik manevi eğitim sonucu ulaşılan marifetullah olgularına ilişkin olarak klasik sufi literatürde istihdam edilen kabuk–öz temsilini nihai tahlilde isabetli bulmaz ve tadil eder. İmam Rabbani konu üzerinde şunları söylemektedir:

“Şeriatı muhalefet için hakikatine ulaşılmamış olmanın belirtisidir. Meşâyıhdan bazılarının ibarelerinde ‘Şeriat hakikatın kabuğu, hakikatse Şeriatın özüdür’ şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu ibare [...] ile şu mananın kastedilmiş olması mümkündür: ‘Mufassal olana nisbetle mücmel olan, öze nisbetle kabuk gibidir; keşfe nisbetle istidlal, öze nisbetle kabuk gibidir.’ Lakin halleri istikamet üzere olan büyükler (*ekâbir-i mustakîmu’l-ahvâl*), Şeriatı muhalefet çağrıştıran bu gibi ibareleri kullanmayı caiz görmezler ve [Şeriat ile hakikat arasında] icmal-tafsil ve istidlal–keşf farkından başka fark zikretmezler.”²⁴

Şimdiye kadar yaptığımız iktibaslarda görüldüğü gibi İmam Rabbani, Şeriatı –zâhiri ve bâtını ilimleri aynı anda kuşatacak şekilde– hem Kelam (akâid) ve Fıkhı (amel) hem de Tasavvufu (ihlas) ve manevi hayatı (ya da sistemik manevi eğitimi) ihtiva eden bir olgu olarak görür. Öte yandan, İmam Rabbani Şeriat kavramını sufi, sufiyye, tarikat, hakikat vb. kavramlarla birlikte kullandığında bu kavramdan Şeriatın zâhiri ilim kısmını (Kelam + Fıkh veya ilim + amel) kastetmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki Şeriat kavramını zâhiri ve bâtını ilimleri aynı anda ihtiva edici olarak gündeme getirdiğinde de Şeriatın zâhiri kısmını esas ve daha önemli addedip öncelemektedir.

Dolayısıyla, Şeriat algısına bağlı olarak İmam Rabbani, hem âlim (Şeriatın ya da Şeriatın zâhiri kısmının âlimi) hem de sufi olmayı tebcil eder ve zâhiri ve bâtını ilimlerin cem edilmesi gerektiğini hassasiyetle vurgular.²⁵ İmam Rabbani’ye göre:

“Âlimler [Şeriat ya da Şeriatın zâhiri kısmının âlimleri] zâhiri tebliğ etme ihtisasına sahiptir, sufiyye ise bâtına ihtimam göstermektedirler. Hem âlim hem de sufi olansa kibrî-i ahmerdir ve hem zâhir hem de bâtını tebliğ etmeye ehil olduğu gibi Hz. Peygamber’in nâib ve varisidir.... Evet, zâhir her ne kadar temel, kurtuluş vesilesi (*medâr-ı necât*), bereketi çok ve faydası umumi ise de onun kemali bâtına [bâtını eğiti-

²⁴ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (84)/239.

²⁵ Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (83)/237.

me] bağlıdır. Bâtınsız zâhir eksik, zâhirsiz bâtin sonuçsuz ve kadüktür (*nâ-fercâm*).²⁶

Görüldüğü gibi İmam Rabbani, Şeriatın zâhir ile bâtin kısmının cem edilmesini şiddetle arzu edilir ve ideal olarak görmektedir. Yanısıra dikkat edilmelidir ki İmam Rabbani, bâtınsız zâhiri eksik (*nâ-tamâm*) bulsa da “faydası umumi” ve “kurtuluş vesilesi” olarak tavsif etmektedir. Yani Şeriatın zâhiri kısmı her halükârda bütün müslümanlara şamildir ve bütün müslümanlar için cehennem azabından vs. kurtulmaya mutlak anlamda vesiledir.

İmam Rabbani, Şeriatın zâhiri ile bâtinini cem etmeyi ‘son derece nadir bulunan değerli şey’ anlamında ‘kibrît-i ahmer’e benzettiği gibi²⁷ Şeriatın –manevi eğitim olmaksızın– yalnızca zâhiri üzerine istikamette olmayı da kibrît-i ahmere benzetir, hatta “kibrît-i ahmerden daha değerli” olarak nitelendirir. Bahadır Han isimli bir manevi öğrencisine gönderdiği ‘zâhir ve bâtinin cem edilmesi’ temalı bir mektubunda İmam Rabbani şunları yazmaktadır: “[İnsanın kendi zâhirini] Şeriat-ı garrânın zâhiri ile süslemesi, bâtinini da daima Hakk *celle ve alâ*’ya merbut tutması büyük bir iştir. Bu iki büyük nimetle müşerref olmak ne büyük bahtiyarlıktır! Bugün bu iki nisbeti [nimeti] cem etmek [aynı anda her iki nisbete/nimete sahip olmak], hatta Şeriatın yalnızca zâhiri üzerinde istikamet sahibi olmak çok değerlidir (*azîzu’l-vücûd*), [hatta] kibrît-i ahmerden de daha değerlidir (*e’azzu mine’l-kibrîti’l-ahmer*).”²⁸

Görüldüğü gibi İmam Rabbani Şeriatın yalnızca zâhiri ile amel etmeyi, yani yalnızca zâhirini ifa etmeyi, kibrît-i ahmerden daha değerli bulmaktadır, zira ona göre Şeriatın bâtin kısmına ilişkin manevi eğitim olmaksızın zâhiri eksik ya da nâ-tamam olsa da uhrevi necat için esas alınan bir miyar ve vesiledir.

Bu noktada ayrıca belirtmek gerekirse İmam Rabbani sufilere özgü bir epistemik yöntem olarak keşf (ve ilham) ile âlimlere özgü bir epistemik yöntem olarak istidlal arasında keşfe daima ikincil önem verir ve hatta âlimlerin istidlal yoluyla elde ettikleri hükümlerin keşfin doğruluk kıstası yapılması gerektiğini belirtir.²⁹ Dahası, İmam Rabbani’nin kesin bir ifadeyle belirttiğine göre “[sufinin] kendi keşfine, âlimlerin sözlerine [âlimlerin vardığı hükümler vs.] karşı öncelik vermek; [âlimler Kitab ve Sünnet’e da-

²⁶ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 2 (57)/198-9.

²⁷ Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (23)/110.

²⁸ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (83)/237.

²⁹ Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (286)/649.

yandığından dolayı] bu keşfe Allah tarafından indirilmiş kesin hükümlere karşı öncelik vermektir. Bu ise haddizatında dalalet ve hüsrandır.”³⁰ Aynı şekilde İmam Rabbani, manevi eğitim sürecinde ya da sonrasında yaşanan herhangi bir manevi tecrübenin delalet ya da yorumunun Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüş ve yaklaşımlarına uygun olması gerektiğini belirtir. Bu bağlamda İmam Rabbani, büyük tecdid işleviyle bağlantılı ve bu işleve işaret edici bir unsur olarak kendi yaşadığı yoğun bir manevi tecrübeyi³¹ geleneksel Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüş ve yaklaşımlarına muvafık olarak izah etmeye ziyadesiyle hassasiyet gösterir.³²

İmam Rabbani’yi, onun ‘fikhî tasavvuf’ yaklaşımını ve büyük tecdid işlevini genel anlamda tasvir edici/tanıtıcı mahiyette bir başka husus olarak belirtmek gerekir: İmam Rabbani, Şeriatın zâhirinin belirlediği ödül–ceza sistemini ve dolayısıyla salih ameli ve salih amel işlemeyi insanın kurtuluşu için son derece önemli görür. Diğer bir deyişle İmam Rabbani Şeriatın ödül–ceza sistemini öylesine muhkem bulur ya da –temel İslami metinlerle uyumlu olarak– tahkim eder. Öyle ki, İmam Rabbani, bu ödül–ceza sisteminin öngördüğü şekliyle ‘yeterince’ Cennete girmeyi gerektirecek ölçüde amel sahibi olduğu halde kulun Cennete girmesini Allah’ın fazlına bağlayan yaklaşımı belli ölçüde tadil ve tashih eder. Şöyle der İmam Rabbani:

“Meşâyıhdan bazıları ‘Cennete girmek hakikatte Hakk *subhanehu*’nun fazlına bağlıdır’ demişlerdir. Bunlara göre Cennete girmenin [zâhirde] imana bağlanması, amellerin mükafatı olarak verilen şeylerin daha lezzetli olduğu gerçeğine binâendir (*menûd sāhten-i ân-râ be-îmân benâber ân-est ki her çi cezâ-i a’mâl buved, elezz bâşed*). Fakire göreyse Cennete girmek hakikatte imana bağlıdır; lakin iman, Hakk *subhanehu ve teâlâ*’nın fazlı ve hediyesidir (*atiyye*). Cehenneme girmek de küfre bağlıdır ve küfür de nefsi emmârenin sapkınlığından kaynaklanır: ‘Sana güzellik (*hasene*, iyilik) cinsinden isabet edenler Allah’dandır; sana kötülük (*seyyie*) cinsinden isabet edenler de nefisindedir”³³³⁴

2. ARAPÇA MEKTÛBÂT DAKİ TERCÜME HATASI VE ÖNEMİ

Şimdiye dek tesis ettiğimiz gibi, İmam Rabbani hem zâhiri ilme hem de bâtını ilme ya da Şeriatın hem zâhirine hem de bâtınına ziyadesiyle ve

³⁰ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (286)/652.

³¹ Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (11)/74-82.

³² Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (192)/375-6; 3 (122)/701-2.

³³ Nisa 4/79.

³⁴ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (266)/567-8.

hatta/neredeyse eşit düzeyde önem verir; yanısıra, zâhiri ilim ya da Şeriatın zâhiri kurtuluş miyar ve vesilesi olduğu gibi daima da öncelenmelidir. Öte yandan, İmam Rabbani'nin en önemli eseri ve dolayısıyla şaheserinin *Mektûbât*'ı olduğunu biliyoruz. İmam Rabbani'nin kendi manevi öğretmine, dönemin devlet adamlarına, yakın manevi öğrencilerine, aile üyelerine ve muhiblerine gönderdiği mektuplardan oluşan *Mektûbât*, diğer küçük eserlerini de belli ölçüde kapsayan, onun büyük dini-manevi tecdid işlevine ilişkin en somut dayanak ve göstergedir. Diğer bir deyişle, İmam Rabbani, genellikle gelen mektuplara, bu mektupların ihtiva ettiği sorulara cevaben gönderdiği mektuplardan müteşekkil olan *Mektûbât* ile 'müceddid-i elf-i sâni' unvanını kazanmıştır.³⁵

Orijinal yazım dili Farsça (17. yüzyıl Hindistan Farsçası) olan *Mektûbât*, her bir cildi ayrı bir ad taşımak üzere toplam 3 ciltten müteşekkildir. İlk cilt (*Dürrü'l-Marifet*) Bedir Savaşı'ndaki İslam ordusunun asker sayısını temsilen 313 mektuptan oluşmaktadır. İkinci cilt (*Nûru'l-Halâik*), 'Esmâ-i Hüsnâ'yı temsilen 99 mektuptan oluşmaktadır. Üçüncü cildin (*Marifetü'l-Hakâik*) mektup sayısı ise esasen Kur'an-ı Kerim'in sûre sayısını temsilen 114 iken bu cildin sonuna yine İmam Rabbani'nin vefatına kadar yazdığı ve birer kopyası muhafaza edilmiş toplam 10 mektubun ilave edilmesiyle bu sayı 124'e baliğ olmuştur. Buna göre, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*'nin –başta Kelam, Fıkıh ve Tasavvuf olmak üzere– bütün İslami ilimlere, İslami düşünceye ve yazılı İslami mirasa büyük katkı sağlayan –ve her biri yoğunlaştırılmış birer kitap ya da makale teşkil edebilecek– mektupları toplamda 536 adet olmaktadır.³⁶

³⁵ Bk.: Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, çev. Yaşar Keçeci, (İstanbul: Kırkambar, 2000), 407, 418. Ayrıca, İmam Rabbani ve *Mektûbât*'ı ile alakalı olarak aynı geleneğe mensup bir manevi öğretmenin dahili bakış açısı ve kuvvetli tebcilini içermesi dolayısıyla şu eserlerin burada özellikle zikredilmesi gerekir: Gülâm Ali Dehlevî, *Mekâtib-i Şerîfe*, ed. Muhammed Ra'ûf Ahmed Râfet Müceddidî, (İstanbul: İhlâs Vakfı, 1989); Süleyman Kuku (haz.), *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakim Arvâsî'nin Külliyyatı* (İstanbul: Damra, ts.). İmam Rabbani ve *Mektûbât*'ı hakkında 'abidevi nitelikli' monografiler olarak şu çalışmalara da bakılabilir: Zevvâr Hüseyin, *Hazret-i Müceddid-i Elf-i Sâni* (Karachi: Ahmad Brothers Printers, 1983); Muhammed Mesud Ahmed (ed.), *Cihân-ı İmâm-ı Rabbânî: Müceddid-i Elf-i Sâni Şeyh Ahmed Serhendî* (Karachi: İmam Rabbani Foundation, 2005-2007); Muhammed Mesud Ahmed, *Siret-i Müceddid-i Elf-i Sâni* (Karachi: Medina Publishing Company, 1976). [Ayrıca belirtmek gerekirse, bu son iki esere www.almazhar.com sitesinden ulaşılabilir.]

³⁶ Ayrıca belirtmek gerekirse, İmam Rabbani, zâhiri ve bâtni eğitimine son derece önem ve emek verdiği ve genç vefat eden büyük oğlu Muhammed Sadık'ın kendisine gönderdiği 3 mektubun (*arz-dâst*) birinci cildin sonuna eklenmesini istemiştir. [Bu bilgiye *Mektûbât*'ın Arapça nüshasının 1. cildinin 313. mektubunun konu başlığını belirleyen ibarede rastlıyoruz. Bk.: İmâm-ı Rabbânî Ahmed Farukî es-Serhendî, *el-Mektûbât*, Farsçadan Arapçaya çeviren: Muhammed Murad el-Minzelevî, (3 cild, 2 müceller. İstanbul: Sıraç Kitabevi, ts.), 1/378. Ancak, bu mektuplar İmam Rabbani'ye ait olmadığı ve rakamsız olarak 1. cildin sonuna bulunduğu için doğal olarak *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*'nin ihtiva ettiği toplam mektup sayısına dahil edilmemiştir. Muhammed Sadık'ın babasına gönderdiği mektuplar için bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1/778-781.

Yaklaşık yüzde 5'lik bir kısmı Arapça, geri kalanı Farsça olarak yazılan *Mektûbât* şimdiye dek kamilen Osmanlıcaya, Arapçaya, Urduçaya, Bengalceye ve günümüz Türkçesine tercüme edilmiş ve İmam Rabbani'nin büyük tecdid işlevinin somut gösterge ve karşılığı demek olan önemli bir kitaptır.

Mektûbât, Osmanlı döneminde Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin (vef. 1788) tarafından kendi manevi öğretmeni Mehmed Emin Tokadî'nin (vef. 1745) bir vazife olarak tevdi etmesiyle Farsça orijinal metin esas alınarak Osmanlıcaya tercüme edilmiştir. Bu tercüme bilahare 1860 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Tercümesinde Osmanlıcanın Arapça ve Farsçadan kelime ödünç alma ya da adapte etme imkân ve meşruiyetinden alabildiğine istifade ettiğini gördüğümüz Müstakîmzâde orijinal metindeki Farisi beyitleri tercüme etmeyip olduğu gibi almıştır. Müstakîmzâde'nin Farisi lisanın önemine vs. dair gizli bir demeç verme isteğine mebni değilse şayet bunun sebebi; sözkonusu Farisi beyitlerin yoğun ve metaforik tasavvufi bağlamlardan iktibas edilmiş olmalarından ve bu bağlamlar ayrıca izah edilmediği takdirde dönemin Osmanlı ilim-kültür çevrelerinde belli ölçüde fitneye yol açabileceğinden kaynaklanmış olsa gerektir. Bu iki hususun nihai değerlendirmeye tâbi tutulmaması halinde Müstakîmzâde'nin Osmanlıca ya da klasik Türkçe *Mektûbât* tercümesinin son derece başarılı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Mektûbât'ın Arapçaya tercümesi Kazanlı Muhammed Murad Minzelevî tarafından 19. yüzyılın sonları gibi daha geç bir dönemde yapılmış ve bu tercüme 1899 yılında Mekke'de yayımlanmıştır. Günümüzde İslam dünyasında (nisbeten Güney Asya coğrafyası hariç olmak üzere) yaygınlaşmış ve özellikle Türkiye'de okunan, okutulan ve çalışılan nüsha, Minzelevî tarafından gerçekleştirilmiş bu Arapça *Mektûbât* tercümesidir. Bu tercüme hakkında kimi uzmanlarca 'orijinal Farisi metnin basitleştirilmiş versiyonu (*simplification*)' nitelendirilmesi yapılırsa da³⁷ bu nitelendirmenin hem Farsçaya hem de Arapçaya mükemmelen hâkim bir ilim adamı zümresi tarafından tasdik edilmesini beklemek daha isabetli olacaktır.³⁸ Zira –tesbit ettiğimiz hatanın dışında– *Mektûbât*'ın Arapça tercümesi; orijinal metindeki gramer yapıları ve dolayısıyla anlamı azami ölçüde muhafaza eden ve

³⁷ Bk.: Buehler, *Revealed Grace*, 11.

³⁸ Yoğun *Mektûbât* okuma ve çalışmalarımıza dayalı olarak bizim elde ettiğimiz tesbit, Arapça *Mektûbât*'ın tümüyle bir basitleştirme (*simplification*) ya da kolaylaştırma olarak nitelendirilemeyeceği, ancak, belki zaman zaman bu nitelendirmeye uygun ibarelere rastlanılabileceği yönündedir. Bu tür ibarelere örnek olarak aşağıdaki mektupların Farsça ve Arapçasıyla mukayeseli olarak okunması tavsiye edilebilir: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 3 (55), 3 (103), 3 (109).

yansıtan son derece başarılı bir tercümedir. Öyle ki –mesela– hem Farsça hem de Arapçaya hâkim bir okuyucu tarafından Arapça tercümedeki bir ibarenin anlaşılmasında karşılaşılan zorluk, ibarenin Farsça aslına müracaat edildiğinde derhal zail olmayıp sadece teyit edilmiş olacaktır. Diğer bir deyişle, sözkonusu zorluğun aşılması; *Mektûbât*'ın bütünü, İmam Rabbani'nin kullandığı terimlerin ve ibarenin geçtiği bağlamın birlikte ve daha çok çalışılmasıyla mümkün olacaktır. Öte yandan belirtmek gerekir ki Müstakîmzâde'nin aksine Minzelevî Farisi beyitleri de tercüme etmiş ancak –yukarıda zikrettiğimiz kaygılar sebebiyle olsa gerek ki– bazen bu konuda –yalnızca beyitin içerdiği mesajı aktaracak şekilde– ‘aşırı serbest’ diyebileceğimiz bir anlam tercümesi yoluna gitmiştir. Orijinal Farsça *Mektûbât*'ın tam Urduca tercümelemleri de Kâdî Âlîmüddin (1913), Mevlâna Muhammed Saîd (1971) ve Seyyid Zevvâr Hüseyin Nakşbendî (1993) tarafından gerçekleştirilmiştir. *Mektûbât*'ın birkaç Bengalce tercümesi de mevcuttur.³⁹

Mektûbât'ın Arapça tercümesinde tesbit ettiğimiz hata, 1. cildin 276. mektubunda bulunmaktadır. Bu mektubun Farsça orijinalinde kime gönderildiği ve konu başlığı ya da özet muhtevası şöyle ifade edilmektedir: “Miyan Şeyh Bedüddîne; Kur'an'ın muhkem ve müteşâbihleri, râsih âlimlerin ve bu âlimlerin kemâlâtının beyan edilmesine dairdir.”⁴⁰

Arapça *Mektûbât*'daki sözkonusu hata, İmam Rabbani'nin bu mektupta râsih âlimleri tarif edip anlattığı bölümde bulunmaktadır. Öncelikle, bu bölümün Farsça orijinali şöyledir:

"وَجَمْعِي مَدِيغَرِ اَنَانَدِ كِه شَرِيْعَتِ رَا مَرْكَبِ اَز صَوْرَتِ وَحَقِيْقَتِ دَانَسْتِه اَنْدِ وَجَمْعُوْعِ قَشْرِ
وَلَبِّ يَقِيْنِ نَمُوْدِه، حَصُوْلِ صَوْرَتِ شَرِيْعَتِ بِي تَحْصِيْلِ حَقِيْقَتِ اَنْ، نَزْدِ اِيْشَانِ اَز حَيِّزِ اَعْتِبَارِ
سَاقَطِ اسْتِ وَحَصُوْلِ حَقِيْقَتِ اَنْ، بِي اَثْبَاتِ صَوْرَتِ نَاتِمَامِ وَنَاقِصِ، بَلَكِه حَصُوْلِ صَوْرَتِ رَا
كِه بِي ثَبُوْتِ حَقِيْقَتِ بُوْد، اَنْ رَا اَز اِسْلَامِ نِيْزِ مِيْ دَانَدِ وَنَجَاتِ بَخْشِ تَصَوْرِ مِيْ كَنْنَد. كَمَا هُوَ
حَالُ طَوَاهِرِ الْعُلَمَاءِ وَعَوَامِّ الْمُؤْمِنِيْنَ. وَحَصُوْلِ حَقِيْقَتِ رَا بِي ثَبُوْتِ صَوْرَتِ، اَزْجَمْلَهٗ مَحَالَاتِ
تَصَوْرِ مِيْ نَمَايَنْدِ وَقَائِلِ اَنْ رَا زَنْدِيْقِ وَضَالِّ مِيْ نَامَنْدِ.

³⁹ Genel olarak *Mektûbât*'ın şerhleri, tercümelemleri ve özellikle günümüz Türkçesine tercümelemleri konusunda ayrıca bk.: Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî*, 33-39. Yanısıra, *Mektûbât*'ın Urduca ve Bengalce tercümelemleri şu web sitelerinde bulunabilmektedir: www.archive.org, www.maktabah.org.

⁴⁰ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (276)/644.

baljمله، کمالات صوری ومعنوی نزد این بزرگواران منحصر در کمالات شرعیّه است و علوم و معارف الهیّه، مقصور بر عقاید کلامیه که به رأی اهل سنت به ثبوت پیوسته است. هزاران شهود و مشاهدات را به یک مسئله بی چونی و بی چگونگی حق جل و علی که از مسائل کلامیه است، برابر نمی اندازند و احوال و مواجید و تجلیات و ظهورات را که به خلاف حکمی از احکام شرعیّه ظاهر گردند، به نیم جو نمی خردند و آن ظهور را از مظانّ استدرج می شمردند. (اولئک الذین هدی الله فیهدیهم اقتده).

ایشانان علماء راسخان اند که بر حقیقت معامله، ایشان را اطلاع بخشیده اند و به برکت

مراعات آداب شریعت، ایشان را به حقیقت شریعت رسانیده...»⁴¹

İktibas ettiğimiz ibarenin Türkçe tercümesi de şöyledir:

“Başka bir tâife [ulema tâifesi] şu kimselerdir ki Şeriatı suret ve hakikatten [suret ve hakikat kısımlarından] mürekkeb bilirler ve kabuk ve öz’ün toplamı [bileşimi, mecmûmu] olduğuna kesin olarak kanaat getirirler. Bu kimselere göre Şeriatın hakikati olmaksızın suretinin husûlü itibardan sâkit olduğu gibi Şeriatın suretini izhar etmeksizin [uygulamaksızın] hakikatının husûlü eksik ve yetersizdir. Ancak, [aksine, belki]⁴² zâhir âlimlerde ve avâm [sıradan] müminlerde olduğu gibi Şeriatın hakikati olmaksızın suretinin gerçekleştirilmesini de İslâm’dan bilir ve kurtuluş sağlayıcı (*necât-bahş*) olarak görürler. Şeriatın sureti olmaksızın hakikatının elde dilmesini ise imkânsız kabilinden görür ve böyle bir şeyi [Şeriatın sureti olmaksızın hakikatının elde edilmesini] iddia edenleri de zındık ve sapkın diye adlandırırlar.

Hasılı (*bilcümle*), bu büyüklere göre sûrî ve manevî kemâlât Şer’î kemâlâta münhasır olduğu gibi ilahî ilim ve marifetler de Ehl-i Sünnet’in görüşlerine uygun olarak sübût bulmuş Kelami akidelerle sınırlıdır. Bu kimseler binlerce şühûd ve müşahedeyi Kelami konulardan biri olarak Hakk *celle ve alâ*’nın emsalsizliği ve nasıl’sızlığına [*bî-çünü*

⁴¹ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (276)/626-7. (Alt çizgisi tarafımızdan konuldu. Altı çizili ifadenin müsbet gramerik yapıda olduğuna dikkat ediniz). İbare, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*’nin Nur Ahmed ve –yeni neşredilmiş– Arif Nevşâhî nüshalarında da böyledir. Bk.: Müceddid-i Elf-i Sâni Şeyh Ahmed Serhendî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, tahkik: Nur Ahmed, (Farsça özgün metin, 3 cild, 2 mücellled. İstanbul: Hakikat Kitabevi, 1977), 1 (276)/564; Ahmed Sirhindî Müceddid-i Elf-i Sâni, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, haz. Arif Nevşâhî, (Farsça özgün metin, 3 cild, 5 mücellled. İstanbul: Erkam Yayınları, 2018), 1 (276)/765.

⁴² Farsçada *belki* kelimesi ‘ilaveten’ ve ‘şayet’ gibi anlamlarının yanında ‘aksine’ ifadesi işleviyle yani önceki hükmü nefyetmek, önceki hükme muvafık olmayan bir hüküm irad etmek için de kullanılmaktadır. Bk.: Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Say, 2008), 286.

ve *bî-çigûnegî-yi Hakk celle ve alâ*] ilişkin bir konuya denk tutmazlar. Şer'î hükümlerden bir hükme muhalif olarak tezahür eden halleri, vecdleri, tecellî ve zuhûrâtı yarım arpayaya dahi satın almazlar [bunlara değer vermezler] ve bunların zuhurunu da istidrac kabilinden görürler. 'Onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidayetine uy'⁴³

Bu kimseler râsih âlimlerdir, ki muamelenin [işin özünün, esasının] hakikatine dair onlara vukûfiyet (farkındalık) bahşedilmiş ve Şeriatın edeplerine riayet bereketiyle de onları Şeriatın hakikatine vâsil kılmışlardır...'⁴⁴

Şimdi de, yukarıda iktibas ettiğimiz Farsça orijinal ibareyi değerli mütercim Murad Minzelevî'nin Arapçaya nasıl tercüme ettiğine, yani, bu Farsça orijinal ibarenin Arapça *Mektûbât*'daki mukabiline bakalım:

''(ودون) هؤلاء جماعة اخرى وهم الذين اعتقدوا الشريعة مركبة من الصورة والحقيقة وتيقنوا انها مجموع القشر واللُب وحصول صورة الشريعة بدون تحصيل الحقيقة ساقط عندهم عن حيز الاعتبار وحصول حقيقتها بدون اثبات الصورة ناقص غير تام بل لا يعدون حصول الصورة بدون ثبوت الحقيقة من الاسلام الموجب للنجاة كما هو حال علماء الظاهر وعامة المؤمنين ويتصورون حصول الحقيقة بدون ثبوت الصورة من جملة المحالات ويسمون القائل به زنديقا وضالاً (وبالجملة) ان الكمالات الصورية والمعنوية منحصرة عند هؤلاء الاكابر في الكمالات الشرعية والعلوم والمعارف اليقينية مقصورة علي العقائد الكلامية الثابتة بأراء اهل السنة والجماعة لا يستوي عندهم الوفاء من الشهود والمشاهدة مستقلة واحدة من المسائل الكلامية في تنزيهات الحق جل وعلي ولا يشترط الاحوال والمواجيد والتجليات والظهورات المخالفة لحكم من الاحكام الشرعية بنصف شعيرة بل يعدون ظهورامثال هذه المذكورات من مظان الاستدراج اولئك الذين هدي الله فبهديهم اقتده وهم العلماء الراسخون وهم المنعم عليهم الاطلاع علي حقيقة المعاملة والموصل بهم بسبب رعايتهم الآداب الشرعية الي حقيقة الشريعة...''⁴⁵

⁴³ el-Enâm 6/90.

⁴⁴ (Alt çizgisi tarafımızdan kondu. Altı çizilen ifadenin müsbet gramerik yapıda olduğuna dikkat ediniz).

⁴⁵ es-Serhendî, *Mektûbât*, 1 (276)/299. (Alt çizgisi tarafımızdan eklendi). Arapça *Mektûbât*'ın İstanbul baskısı yeniden dizilmemiş, Mekke baskısından fotoğrafik yöntemle kopyalanarak yapılmıştır. Son yıllarda bu nüsha İstanbul'da bilgisayar ortamında yeniden yazılarak biri harekesiz diğeri hareketli olmak üzere iki nüsha halinde yeniden basılmıştır; ancak, bu baskılar tahkik çalışması olmadığınan söz konusu hata –doğal olarak– tekrar edilmiştir. Her ikisinin de Orhan Ençakar isimli bir İslamiyat mütehasısı tarafından Minzelevî'nin Arapça *Mektûbât* tercümesi esas alınarak dizildiğini öğrendiğimiz bu Arapça *Mektûbât* nüshalarının künyeleri (ve söz konusu hatanın tekrar edildiği yer-

İktibas ettiğimiz bu Arapça ibarenin Türkçe tercümesini vermemiz gerekirse, şöyledir:

“Bunların [zâhir âlimleri ile bâtın âlimlerinin] dışında bir zümre daha vardır ki Şeriatın suret ve hakikatten mürekkeb olduğuna inanmış ve Şeriatın kabuk ve özün mecmuu olduğuna yakîn geliştirmişlerdir. Bu kimselere göre Şeriatın hakikatini elde etmeksizin suretinin hasıl olması itibar seviyesinden sâkıt [muteber değil], sureti izhar edilmeksizin hakikatinin husulü de eksik ve nâ-tamamdır. Hatta [bel]⁴⁶ zâhir âlimlerin ve müminlerin genelinin halinde olduğu gibi Şeriatın hakikati olmaksızın suretinin husulünü kurtuluş sağlayan (*el-mûcibu li'n-necât*) İslam'dan saymazlar ve suret olmaksızın hakikatinin husulünü imkânsız kabilinden görür ve bunu söyleyenleri de zındık ve sapkın diye adlandırır. Özetle, bu büyüklerin nezdinde sûrî ve manevî kemâlât, Şer'î kemâlâta münhasırdır; yakînî ilim ve marifetler de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın görüşlerine muvafık olarak tezahür etmiş Kelami akidelerle sınırlıdır. Bu zatlara göre binlerce şühûd ve müşahede Hakk *celle ve alâ'*nın tenzih edilmesine dair Kelam meselelerinden bir tanesine dahi denk değildir. Bu kimseler Şer'î hükümlerden bir tanesine muhalif olan hal ve vecdleri, tecelliyât ve zuhuratı yarım arpaya dahi satın almazlar, hatta bu gibi şeylerin zuhurunu istidrac şüphesiyle malûl görürler. ‘Onlar, Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların hidayetine uy’ [En’âm (6): 90]. Bu kimseler râsih âlimlerdir. Bu kimselere, işin hakikatine yönelik vukûfiyet bahşedilmiş ve Şer'î edepelere riayetleri sebebiyle de bu kimseler Şeriatın hakikatine ulaştırılmışlardır...”⁴⁷

Görüldüğü gibi, Murad Minzelevî merhum tarafından orijinal metnin hilafına olarak yapılan tercüme; Şeriatın hakikati sabit olmaksızın yalnızca suretinin husulünü, yani manevî eğitim vs. yoluyla Şeriatın hakikatine ermeksizin yalnızca sureti ve zâhiri ile amel etmeyi ‘kurtuluş/necât sağlayan/gerektiren İslam’dan saymamış olmaktadır. Şüphesiz ki burada Minzelevî’nin orijinal metne bilinçli olarak müdahale etmiş olması muhtemel görünmektedir. Zira böylesi bir bilinçli müdahale varsayımı, bu mektubun toplu

ler) olarak bk.: el-İmâm el-Âlim er-Rabbâni Ahmed Farukî Serhendi, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbâni*, çev. Murad Minzelevî, (3 cild, 2 mücellled. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2018), 1 (276)/299; el-İmâm el-Âlim er-Rabbâni Ahmed Farukî Serhendi, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbâni*, çev. Murad Minzelevî, (Harekeli. 3.cild, 1 mücellled. İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.), 1 (276)/299.

⁴⁶ Minzelevî bu noktadan sonra gelen fiili –sehven– olumsuz algılamaktadır (*lâ yeuddüne*).

⁴⁷ (Alt çizgisi tarafımızdan eklendi).

anlam ve ruhuna muvafık diğer bütün mektuplara (en azından bazalarına) da müdahaleyi gerektirirdi. Şu halde Minzelevî'nin bu hatayı yapması –basitçe– bir dalgınlık ya da dikkatsizlik ile açıklanabilmektedir.

Arapça *Mektûbât*'ın yayımlanma sürecinde başkaca bir etken sözkonusu değilse şayet, Murad Minzelevî'nin 'bu hataya maruz kalması'na dair ilave bazı değerlendirmeler de yapılabilir. Örneğin Minzelevî bu mektubu tercüme ederken bir anlık gafletle tercüme sırasında Farisi orijinal nüshadaki yoğun anlatıma nüfuz edemeyip klasik sufi literatürde sıkça rastlanan ve zâhiri ilmi ya da Şeriatın zâhirini bâtını ilme ya da Şeriatın bâtınına (–neredeyse–) mutlak anlamda ikincil değerde gören ibare, söylem ve yaklaşımlara 'sürüklenmiş' de olabilir.⁴⁸ Ancak, bir başına bu 'sürüklenme' ihtimali zayıf gözükmemektedir ve dolayısıyla ileri düzey izaha muhtaçtır. Zira İmam Rabbani'nin sözkonusu mektubu, son derece nettir ve bağlam itibarıyla da bu hatayı hiç desteklememektedir.⁴⁹

Mektubun baş tarafında İmam Rabbani, Kur'an'ın muhkem ve müteşabih ayetlerinden ve bunların arasındaki ilişkiden vs. bahsettikten sonra marifetullah elde edildiğinde Şeriatın zâhiri hükümlerinin sâkıt olacağını düşünerek Şer'i mükellefiyetlerden kaçmaya çalışan kaba softa ham yobaz tipolojisini anlatır. Sonra da İmam Rabbani zâhir uleması, Şeriatın hakikatine meftûn olmuş bâtın uleması ve Şeriatın hem zâhiri hem de bâtını itibarıyla âlim olan râsih ulema olmak üzere üç sınıf/zümre âlimden bahseder. Şeriatı suret ve kabuktan (*kısr*) ibaret gören ikinci sınıf âlimler de Şeriat hükümlerini za'y etmemiş, onları eda etmekten hiç geri kalmamışlardır. Bu üç kısım âlimin üçü de müsbettir; şu kadar var ki ideal olan, üçüncü sınıftır. Dolayısıyla, 'bâtın uleması' dahi Şeriatın zâhirine azami ihtimam gösterirken ideal âlim zümresi olarak üçüncü âlim zümresinin Şeriatı suret ve kabuktan ibaret görüyor olduğu yönünde bir anlam kabule şayan değildir.

⁴⁸ Bu bağlamda esasen bütün değerlendirmeler, Minzelevî'nin tercüme sırasında esas/baz aldığı orijinal *Mektûbât* nüshası ya da nüshalarında sözkonusu hatanın yer almamış olması şartıyla geçerlilik kazanabileceği de not edilmelidir. Ancak, belirtmeli ki bu da imkânsız denecek kadar zayıf bir ihtimaldir. Zira bugün elde ve tedavülde bulunan hiçbir orijinal (Farisi) *Mektûbât* nüshasında sözkonusu hata mevcut değildir. Ayrıca şu fikir de ileri sürülebilir ki bu ihtimali dikkate aldığımız takdirde dahi Minzelevî'nin ancak hattat/müstensih hatası olduğu söylenebilecek sözkonusu mevhum hatayı fark edip bizzat düzeltmesi beklenirdi. Çünkü hem Farsçaya hem de Arapçaya hâkim ve tercüme başarısı genel olarak Arapça *Mektûbât*'da bariz olarak görülen Minzelevî'nin –önceden hiç aşına olmadığını varsaydığımız takdirde dahi– tercüme sırasında (ya da 276. mektuba gelinceye dek) İmam Rabbani'nin genel düşünce ve yaklaşımına doğal olarak aşına olması beklenirdi. Ayrıca belirtmek gerekirse, *Mektûbât*'ın Arapça tercümesinin ilk baskısının sonunda bu baskının Şeyh Abdullah Zübeyr tarafından Mekke'deki Miriyye Matbaasında tashih edildiği ifade edilmektedir (es-Serhendî, *Mektûbât*, 2/187). Zayıf bir ihtimal de olsa dikkate alınabilir ki bu tercüme hatası, belki de mütercimden değil, matbaadaki musahhihlerin baskı öncesi bir harf (lâmelif) ilavesi sebebiyle vukû bulmuş da olabilir.

⁴⁹ Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (276)/624-6.

Daha teknik düzeyde olmak üzere, Minzelevî tarafından maruz kalınan sözkonusu tercüme hatasının özgün Farsî metinde kullanılan Farsça *belki* kelimesiyle alakalı olduğu düşünülebilir.⁵⁰ Farsçada ‘belki’ kelimesi ‘buna ilaveten,’ ‘belki (muhtemelen),’ ‘ola ki, umud edilir ki’ gibi anlamlarının yanında ‘aksine, bilakis’ anlamını da ihtiva eder.⁵¹ Yanısıra, özgün Farsî metinde *belki* kelimesinden sonra ‘de/da’ anlamına gelen *nîz* kelimesinin kullanılması (“*ez İslâm nîz...*”) da Minzelevî’nin kelimeye ‘bilakis’ yerine ‘hatta’ anlamına yakın olmak üzere ‘buna ilaveten, hatta’ anlamını vermesi sonucunu doğurmuş olabilir. Kazanlı Murad Minzelevî, böylece, özgün Farsî metindeki ‘belki’ kelimesi için Türkçedeki kullanımına daha yakın bir anlam (‘buna ilaveten, hatta’) seçmiş olabilir. Yine de belirtmeliyiz ki bütün bu düşünceler, ortaya Arapça *Mektûbât* gibi abidevi bir tercüme çıkarabilmiş Murad Minzelevî’ye izafe edilemez. Ne ki özgün metindeki müsbet bir cümlenin tercüme metinde menfi bir cümleye dönüşmesinin (ve elbette ki şimdiye dek fark edilmemiş olmasının) sebebini izah bağlamında bu gibi düşüncelere yer açılması belki faydalı da olabilir.

Murad Minzelevî, özgün Farsî metinde yaklaşımları anlatılan üçüncü ulema zümresinin (râsih ulema) Şeriatın zâhiri ve bâtını arasında mutlak bir kombinasyon öngörmeleri dolayısıyla bu iki unsurdan herhangi birinin olmamasının zorunlu olarak diğerinin de olmamasını gerektirdiğini düşündükleri sonucuna da varmış olabilir. Halbuki İmam Rabbani’ye göre Şeriatın zâhiri kaim olmadan bâtını kaim olmaz, ancak, Şeriatın bâtını kaim olmadığı halde zâhiri kaim olabilir.

Murad Minzelevî, râsih âlimlerin Şeriatın bir başına zâhirinin ‘necât-bahş’ olmadığı fikrini yalnızca kendileri için benimsemiş olduklarını da düşünebilir ve sözkonusu tercüme hatasına böylece sürüklenmiş olabilir. Oysa özgün Farsî mektup (ve *Mektûbât*’ın başkaca herhangi bir mektubu) böyle bir düşünceyi de hiç desteklememektedir. Dahası, râsih âlimlerin de Şeriatın zâhirine ilişkin tebliğ ve irşad vazifesiyle mükellef olduğunu, bu tebliğ ve irşad vazifesinde –Sahabe için dahi sözkonusu olmadığı halde– kendileri için ayrı genel müslümanlar için ayrı bir yaklaşım izhar edemeyeceklerini ve normal olarak sistemik manevi eğitimin her müslümana şamil olmayabileceğini⁵² Minzelevî’nin bilmemesi düşünülemez. Kaldı ki bir an için râsih âlimlerin böyle bir yaklaşım benimsediğini düşünsek dahi, bu

⁵⁰ Yukarıda iktibas ettiğimiz özgün Farsça ibareye bakınız.

⁵¹ Bütün matbu Farsî sözlüklerde görülebilecek bu anlam için ayrıca, kendi içinde müteaddit sözlükler ihtiva eden şu sözlüklere bk.: www.vajehyab.com, dictionary.abadis.ir

⁵² Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (211)/411.

yaklaşımdan, Şeriatın zâhirinin herkes için ikincil değer ve önemde olduğu sonucuna yine kapı aralanabilir...

Sonuç olarak Murad Minzelevî, iktibas ettiğimiz özgün Farisi metni tercüme ederken 'maruz kaldığı' hatada, klasik sufi literatürde tesadüf edilebileceği şekliyle Şeriatın zâhirini ikincil değerde gören ibare, söylem ve yaklaşımlara sürüklenmiş görünmektedir. Şimdiye dek serdettiğimiz sebepler de bu sürüklenmede 'tetikleyici rol' oynamış olabilir. Bu sebeplere, Minzelevî'nin tercümede belli bir sürate uyma prensibi edinmiş olabileceği ihtimali ile sözkonusu mektubu (1. cilt, 276. mektup) tek celsede tercüme etmemiş olma ihtimalini de eklemek gerekebilir.

Bu noktada kaydetmek gerekir ki sözkonusu hata, Müstakîmzâde'nin Osmanlıca *Mektûbât* tercümesinde bulunmamaktadır.⁵³ Bununla beraber, belirtmek gerekir ki günümüz Türkçesindeki *Mektûbât* tercümelere, Minzelevî'nin Arapça tercümesini esas aldığı için sözkonusu hatayı tekrar etmektedir.⁵⁴

"Marifet-i Hüdâ *celle ve alâ* (Allah'a dair marifet, marifetullah), kendisini Frenk kafirinden daha iyi bilene haramdır"⁵⁵ diyen ve zaman zaman çok kuvvetli tevazu sözleri irad ettiğine tanık olunan İmam Rabbani⁵⁶ büyük tecdid işlevinin en somut göstergesi olarak büyük eseri *Mektûbât*'ın mütalaa edilmesini tavsiye eder.⁵⁷ İmam Rabbani manevi tecrübeye vs. ilişkin bazı sırları intikal ettirmediğini öğrendiğimiz⁵⁸ büyük eseri *Mektûbât*'ın otantik değeri hakkında da değerlendirmelerde bulunur.⁵⁹ Temel İslami metinler dışında bütün İslami literatür içinde nadide bir konuma sahip olan *Mektûbât*'ında İmam Rabbani Şeriat bilincini daima vurguladığı gibi Şeriatın zâhirinin bătınına daima öncelenmesi gerektiğini de öngörür. Dolayısıyla bu kitabın bütün müslüman milletlerin lisanına hatta dünyanın belli başlı bütün dillerine titizlikle tercüme edilmesi önem kazanmaktadır.

Yüzyıldan daha fazla bir süre önce *Mektûbât*'ı orijinal lisanı olan Farsça-

⁵³ Bk.: İmam-ı Rabbani, *Mektûbât Tercemesi*, çev. Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin, (Osmanlıca. 3 cilt, 1 mücellid. İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, 1860), 1 (276)/219.

⁵⁴ Bk.: İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Abdülkadir Akçiçek, (3 cilt, 2 mücellid. İstanbul: Erhan Yayın-Dağıtım, 1977), 1 (276)/705; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Talha Hakan Alp, Ömer Faruk Tokat, Ahmet Hamdi Yıldırım, (3 cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2004), 1 (276)/227. Ayrıca belirtmek gerekir ki sözkonusu hata, *Mektûbât*'ın yalnızca birinci cildini kapsayan ve özgün Farsça metin esas alınarak yapıldığı söylenen şu tercümede mevcut değildir: İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât Tercümesi*, çev. Hüseyin Hilmi Işık, (1 cilt. İstanbul: Hakikat Kitâbevi, 23. bs., 2017), 1 (276)/403-406.

⁵⁵ İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (261)/546.

⁵⁶ Örnek olarak bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (222)/441.

⁵⁷ Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (237)/475.

⁵⁸ Bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 3 (37)/438.

⁵⁹ Örnek olarak bk.: İmam Rabbani, *Mektûbât*, 1 (234)/464.

dan (daha özelde, Hindistanî Farsçadan) Arapçaya tercüme eden Kazanlı Murad Minzelevî'nin yaptığı tercüme hatası, İmam Rabbani'nin genel düşünce ve yaklaşımına tamamen zıt bir anlamın tezahür etmesine sebebiyet vermiştir. Bu makalede tesbit edildiği gibi, sözkonusu tercüme hatası bir hata olarak dahi yine de işlevsiz kalmayabilecektir diye düşünülebilir: Bu hatanın vukû bulduğu ibare, hatalı haliyle, İmam Rabbani'nin bıraktığı en büyük yazılı miras olarak *Mektûbât*'ının ne ölçüde dikkat ve hassasiyetle okunması ve çalışılması gerektiğinin somut bir göstergesi olduğu kadar onun genel düşünce ve yaklaşımının ne olmadığına dair özet ve aksiyomatik bir işlev taşıyabilir. Çünkü ibare sahih haliyle İmam Rabbani'nin genel düşünce ve yaklaşımına, bu düşünce ve yaklaşımın *ne olduğuna* dair özet ve aksiyomatik bir mahiyet taşımaktadır.

Diğer bir deyişle, orijinal ve sahih haliyle sözkonusu ibare, İmam Rabbani'nin genel düşünce ve yaklaşımına dair formülasyon ve aksiyom benzeri bir işlev taşıırken Arapça tercümedeki hatalı haliyle de bu düşünce ve yaklaşımın *ne olmadığına* dair formülasyon ve aksiyom'vari bir işlev taşımaktadır. Bu hatanın vukû bulmuş, üstelik değerli mütercim Murad Minzelevî tarafından vukû bulmuş olduğu gerçeği; sözkonusu işlevselliğin önemini artırmaktadır.

SONUÇ

Bidatlerle mücadelesi ve ıslahatçılığı ile de maruf ve meşhur olan İmam Rabbani, kendi dönemine dek yaklaşık 1000 yıl boyunca İslami literatürde teşekkül edip birikmiş büyük problemlerle uğraşmış, bu problemleri kesin-nihai çözümlere kavuşturmuş ve dolayısıyla bütün temel İslami ilimlere paha biçilmez katkılarda bulunmuştur. Ve elbette ki İmam Rabbani'nin bu katkılarını somut olarak kayıt altına alan büyük bir yazılı mirası mevcuttur.

Kendisini 'iki zümre arasında sıla' olarak da tanımlayan İmam Rabbani, büyük dini-manevi tecdid işlevinin bir tezahürü olarak sufi zümre ile âlim zümrenin görüş ve yaklaşımlarının arasını bulmuş, bu görüş ve yaklaşımları uzlaştırmıştır. Nitekim İslam tarihinin bir başka önemli âlim-sufi siması olan Muhyiddin İbn-i Arabî'nin vahdet-i vücûd nazariyesine karşı –bu nazariyeyi esas itibarıyla tadil ederek– geliştirdiği vahdet-i şühûd nazariyesiyle İmam Rabbani, aslında bu telif işleminin bir tezahürünü sergilemiş bulunmaktadır.

Şeriatı suret ve hakikatin bireşimi olarak gören ya da Şeriatın bir zâhiri

kısımının bir de bâtinî kısmının olduğunu ve bunların birleştirilmesi gerektiğini öngören İmam Rabbani'nin genel tasavvufi yaklaşımı kısaca 'fikhî tasavvuf' (juristic sufism) olarak tanımlanmaktadır. İmam Rabbani'nin genel tasavvuf yaklaşımını en net ve özlü olarak yansıtan bu tabir, tasavvuf karşısında (ya da: tasavvufa mütenazır ve/veya bitişik olarak) daima Şeriatı öncelediğinin bir göstergesidir.

İmam Rabbani Şeriatı ya da Şeriatın zâhir kısmını daima önceler, asıl ve kurtuluş (*necât*) vesilesi olarak görür. Ona göre ideal olan, Şeriatın zâhir ve bâtinînin ya da suret ve hakikatının birleştirilmesidir; ancak, Şeriatın yalnızca sureti ya da zâhiri esas ve kurtuluş vesilesi olduğu gibi bunun tersi sözkonusu değildir. Diğer bir deyişle, zâhirsiz bâtin ya da suretsiz hakikat eksiktir ve dolayısıyla doğal olarak kurtuluş vesilesi değildir; ancak, bâtinsiz zâhir ya da hakikatsiz suret nâ-tamam olsa da bir başına (ve mutlak anlamda) kurtuluş vesilesidir.

İmam Rabbani 'müceddid-i elf-i sâni' unvanını büyük eseri ve şaheseri *Mektûbât* ile ihraz etmiştir. Diğer bir deyişle, İmam Rabbani'nin dini-manevi büyük tecdid işlevinin en somut göstergesi, diğer küçük eserlerini de kategorik olarak ihtiva ettiği söylenebilecek olan *Mektûbât*'dır.

İmam Rabbani'nin büyük dini-manevi işlevinin tezahürleri olarak zikrettiğimiz bütün hususlar *Mektûbât*'ında somut, açık ve –çeşitli boyutları itibarıyla– mükerrer şekilde yer almaktadır. Bu sebeple elbette ki bu kitabın bütün İslam toplumlarının dillerine ve hatta belli başlı bütün dünya dillerine tercüme edilmesi ziyadesiyle önemlidir. *Mektûbât* şimdiye dek Osmanlıca, Arapça, günümüz Türkçesi, Urduca (ve Bengalce) olmak üzere muayyen İslam toplumlarının dillerine kâmilten tercüme edilmiştir. Genel olarak günümüz Türkçesine yapılan tercümeleri hariç olmak üzere bütün bu tercümelerde orijinal Farisi metin esas alınmıştır.

Mektûbât'ın yüz küsur sene önce Kazanlı Muhammed Murad Minzelevî tarafından Arapçaya yapılan –genel olarak çok başarılı– tercümesinde ne yazık ki bir hata mevcuttur. *Mektûbât*'ın bu Arapça tercümesi ya da 'Arapça *Mektûbât*' önemli bir konumdadır. Zira Arapça *Mektûbât*, genel olarak Türk-İslam coğrafyaları ve ilim-kültür çevrelerinde yaygınlık kazanıp okunduğu ve çalışıldığı gibi –muhtemelen Güney Asya coğrafyasının bir kısmı hariç olmak üzere– bütün İslam coğrafyalarında en ziyade aşına olunan tercüme nüshadır. Dahası, *Mektûbât*'ın diğer dünya dillerine tercüme edilmesi faaliyetlerinde –günümüz Türkçe tercümelerinde olduğu gibi– bu Arapça tercümesinin esas alınma potansiyeli sözkonusudur.

Mektûbât'ın 1. cildinin 276. mektubunda yer alan bir cümlede –daha doğrusu, tek bir kelimedede– Murad Minzelevî tarafından yapılan bu tercüme hatası basit ya da tolere edilebilir türden değildir. Zira, üzerinde hata yapılan kelime orijinal nüshada müsbet iken Arapça tercümede menfi hale gelmiştir. Dahası, bu hata ile sözkonusu kelimenin içinde yer aldığı cümle (ve dolayısıyla bütün pasaj/paragraf) İmam Rabbani'nin dini-manevi büyük tecdid işlevinin tezahürü demek olan genel düşünce ve yaklaşımına tamamen zıt bir konuma düşmektedir. Sözkonusu hata sebebiyle, Tasavvuf karşısında Şeriatın ya da –daha isabetli bir ifadelendirmeye– Şeriatın hakikat ve bâtınına karşı suret ve zâhirinin bir başına kurtuluş sağlayıcı olmadığı yönünde bir anlam tezahür etmektedir. Oysa büyük tecdid işleviyle bidatlerle mücadele eden, kendi dönemine dek ikincil İslami literatürde biriken büyük problematiklerle uğraşıp onları çözümleyen, genel tasavvufi yaklaşımı 'fikhî tasavvuf' diye nitelendirilen, Şeriatın suret ya da zâhirini daima önceleyen İmam Rabbani'ye göre Şeriatın suret ve zâhiri mutlak anlamda kurtuluş esası ve vesilesidir. Diğer bir deyişle, İmam Rabbani'ye göre, tıpkı râsih âlimlerde olduğu gibi Şeriatın suret ve hakikatini (ya da zâhir ve bâtını) cem etmek ideal olandır; ancak, Şeriatın yalnızca sureti (ya da zâhiri) kesinlikle kurtuluş ölçüsü ve vesilesidir.

Mütercim Murad Minzelevî'nin çeşitli özgül sebeplerin yol açmış olabileceği küçük bir dalgınlıkla klasik sufi literatürde Şeriatın (ya da Şeriatın suret ve zâhirinin) ikincil değerinde olduğu yönündeki söylem ve yaklaşımın sürüklenmesiyle maruz kaldığı bu tercüme hatası, İmam Rabbani'nin *Mektûbât*'ının son derece yoğun, derin muhtevalı ve mücez olduğu gerçeğini dikkate alırsak, aslında her mütercimin maruz kalabileceği bir hatadır. Ancak, İmam Rabbani'nin genel düşünce ve yaklaşımına tamamen zıt düşmesi meyanında, bu hatanın Minzelevî gibi önemli ve yetkin bir mütercim tarafından yapılmış olması da önemini merkezileştirmektedir.

Artık tesbit edildiğine göre bu hata, hata olarak dahi önemli-merkezi bir işlev icra edebilir: Bu hata; genel düşünce ve yaklaşımıyla İmam Rabbani'nin tam da neyi tadil etmeye, hatta nakzetmeye ve nefyetmeye çalıştığının aksiyomatik ve formülasyon'vari bir gösterge ve ifadesidir.

KAYNAKÇA

Ahmad, Muhammad Mas'ud. *The Influence of Shaykh Ahmad Sirhindi on Dr. Muhammad Iqbal*. Translated from Urdu by Azimi F. M. Shaykh. Karachi, Pakistan: Idara-i Masudiyya, 1996.

- Ahmed, Muhammed Mesud (ed.). *Cihân-ı İmâm-ı Rabbânî: Müceddid-i Elf-i Sâni Şeyh Ahmed Serhendî*. Karachi: Imam Rabbani Foundation, 2005-2007.
- Ahmed, Muhammed Mesud. *Sîret-i Müceddid-i Elf-i Sâni*. Karachi: Medina Publishing Company, 1976.
- Algar, Hamid. "İmâm-ı Rabbânî." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. 22/194-199.
- Ansari, Muhammad Abdul Haq. *Sufism and Shari'ah: A Study of Shaykh Ahmad Sirhindi's Efforts to Reform Sufism*. London: The Islamic Foundation, 1986.
- Buehler, Arthur. "Shariat and 'Ulama in Ahmad Sirhindi's Collected Letters" *Die Welt des Islams*. 43/3, (2003), 309-320.
- Buehler, Arthur. "Translation Issues in Ahmad Sirhindi's *Maktûbât*: Why Shari'a is a lot more than just 'Islamic Law.'" *Oriente Moderno*. 2 (2012), 311-321.
- Buehler, Arthur. *Revealed Grace: The Juristic Sufism of Ahmad Sirhindi (1564-1624)*. Louisville, KY: Fons Vitae, 2011.
- Buehler, Arthur. *Sufi Heirs of the Prophet: The Rise of the Mediating Sufi Shaykh*. Columbia, SC: University of South Caroline Press, 1998.
- Cebecioğlu, Ethem. "İmâm-ı Rabbani ve Mektubât'ı." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 35, (1996), 193-241.
- Cebecioğlu, Ethem. *İmâm-ı Rabbânî: Hareketi ve Tesirleri*. İstanbul: Erkam, 1999.
- Dehlvi, Ğulâm Ali. *Mekâtib-i Şerife*. Ed. Muhammed Ra'ûf Ahmed Râfet Müceddidî. İstanbul: İhlâs Vakfı, 1989.
- Digby, Simon. "Review of *Shaykh Ahmad Sirhindi: An Outline of His Thought and A Study of His Image in the Eyes of Posterity* by Yohanan Friedmann." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. 38/1. (1975), 177-179.
- el-İmâm el-Âlim er-Rabbânî, Ahmed Farukî Serhendî. *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*. Çev. Murad Minzelevî. 3 cild, 2 mücellled. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2018.
- el-İmâm el-Âlim er-Rabbânî, Ahmed Farukî Serhendî. *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*. Çev. Murad Minzelevî. Harekeli. 3cild, 1 mücellled. İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.
- Friedmann, Yohanan. *Shaykh Ahmad Sirhindi: An Outline of His Thought and a Study of His Image in the Eyes of Posterity*. New Delhi: Oxford University Press, 2000.
- Hüseyin, Zevvâr. *Hazret-i Müceddid-i Elf-i Sâni*. Karachi: Ahmad Brothers Printers, 1983.
- İmâm Rabbânî, Ahmed Farukî Serhendî. *Mektûbât Tercümesi*. Çev. Hüseyin Hilmi İşık. 1 cilt. İstanbul: Hakikat Kitâbevi, 23. bs., 2017.
- İmam Rabbani, Ahmed Farukî Serhendî. *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*. Mukaddi-

- me, tashih ve ta'lik: Muhammed Eyyûb Gencî. Farsça orijinal metin, 3 cild, 2 mücellled. Zahidan, İran: y.y., 1424.
- İmâm Rabbânî, Ahmed Farukî Serhendi. *Mektûbât-ı Rabbânî*. Çev. Abdülkadir Akçiçek. 3 cilt, 2 mücelllet. İstanbul: Erhan Yayın-Dağıtım, 1977.
- İmâm Rabbânî, Ahmed Farukî Serhendi. *Mektûbât-ı Rabbânî*. Çev. Talha Hakan Alp, Ömer Faruk Tokat, Ahmet Hamdi Yıldırım. 3 cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2004.
- İmam Rabbani, Ahmed Sirhindî Müceddid-i Elf-i Sâni. *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*. Haz. Ârif Nevşâhî. Farsça özgün metin, 3 cild, 5 mücellled. İstanbul: Erkam Yayınları, 2018.
- İmam Rabbani, Müceddid-i Elf-i Sâni Şeyh Ahmed Serhendî. *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*. Tahkik: Nur Ahmed. Farsça özgün metin, 3 cild, 2 mücellled. İstanbul: Hakikat Kitabevi, 1977.
- İmâm-ı Rabbânî, Ahmed Farukî es-Serhendî. *el-Mektûbât*. Farsçadan Arapçaya çeviren: Muhammed Murad el-Minzelevî. 3 cild, 2 mücellled. İstanbul: Sıraç Kitabevi, ts.
- İmam-ı Rabbani, Ahmed Farukî Serhendi. *Mektûbât Tercemesi*. Çev. Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin. Osmanlıca. 3 cild, 1 mücellled. İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, 1860.
- Kanar, Mehmet. *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say, 2008.
- Karaman, Hayrettin. *İmâm-ı Rabbânî ve İslâm Tasavvufu*. İstanbul: İklim, 1987.
- Kartal, Abdullah. "İmâm-ı Rabbânî'nin Vahdet-i Vücûd Eleştirisi ve Tarihsel Arkapları." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14/2, (2005), 59-80.
- Kuku, Süleyman (haz.). *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyyatı*. 2 cilt. İstanbul: Damra, ts.
- Schimmel, Annemarie. *Tasavvufun Boyutları*. Çev. Yaşar Keçeci. İstanbul: Kırkambar, 2000.
- Sunar, Cavit. *İmam Rabbani-İbn Arabî: Vahdet'i Şuhûd – Vahdet'i Vücûd Meselesi*. Ankara: Resimli Posta Matbaası, 1960.
- ter Haar, J. G. J. *Follower and Heir of the Prophet: Shaykh Ahmad Sirhindi (1564-1624) as Mystic*. Leiden: Van Het Oosters Instituut, 1992.
- Tosun, Necdet. *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.